

תמוז התשס"ז

בס"ד

"לכה איעצך"

פרשת בלק

א. "בלעם הרשע"

בדברי חז"ל מצאנו הערכות מנוגדות לדמותו של בלעם. מחד, החשיבו אותו רבותינו כבעל מעלה נבואית גדולה, המקבילה בדרגתה לזו של משה רבנו.

על הפסוק:

1. דברים פרק לד פסוק י'

וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה...

אמרו חז"ל:

2. ספרי דברים פסקא שנז

ולא קם נביא עוד בישראל כמשה - בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ואיזה זה זה בלעם בן בעור אלא הפרש יש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם משה לא היה יודע מי מדבר עמו, ובלעם היה יודע מי מדבר עמו, שנאמר (במדבר כד טז) נאם שומע אמרי אל משה לא היה יודע מתי מדבר עמו עד שנדבר עמו ובלעם היה יודע מתי מדבר עמו שנאמר ויודע דעת עליון, משה לא היה מדבר עמו אלא כשהוא עומד שנאמר (דברים ה כז) ואתה פה עמוד עמדי ובלעם היה מדבר עמו כשהוא נופל שנאמר (במדבר כד ד) מחזה שדי יחזה נופל וגלוי עינים משל למה הדבר דומה לטבחיו של מלך ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו.

ואם כך, למרות שישנם כמה הבדלים בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם, החשיבו חז"ל את דרגתו של בלעם בנבואה כמקבילה לזו של משה רבנו!

לעומת זאת, המשנה במסכת אבות משרטטת דמות ירודה של בלעם:

3. מסכת אבות פרק ה משנה יט

כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו ושלשה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין בעולם הבא שנאמר (משלי ח') להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא.

אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנם ויורדין לבאר שחת שנאמר (תהלים נ"ה) ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך:

הכיצד מתיישבים יחד שני תיאורים אלו?

נביא גדול מחד, ודמות מוסרית פגומה מאידך?!

הביטוי "בלעם הרשע" (אבות פ"ה מ"ט) הפך זה מכבר למטבע לשון. אך האם באמת היה בלעם רשע כל כך?

אמנם כעסו של ה' על כך שבלעם הסכים להתלוות לשלוחיו של בלק (ראה כ"ב; יב, כב) מוכיח כי אכן היה רצונו של בלעם לקלל את ישראל:

4. במדבר פרק כ"ב

(ט) וַיִּבֹא אֱלֹהִים אֶל בְּלַעַם וַיֹּאמֶר מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ:
 (י) וַיֹּאמֶר בְּלַעַם אֶל הָאֱלֹהִים בְּלֶק בֶּן צְפֹר מֶלֶךְ מוֹאָב שְׁלַח אֵלַי:
 (יא) הֲנִה הָעֵם הַיֵּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיִּכַּס אֶת עֵינֵי הָאֲרָץ עֲתֵה לְכֶה קְבֵה לִי אֹתוֹ אוּכַל לְהִלָּחֵם בּוֹ וְגִרְשָׁתִּיו:
 (יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל בְּלַעַם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם לֹא תֵאָר אֶת הָעָם כִּי בְרוּךְ הוּא:
 (יג) וַיִּקַּם בְּלַעַם בְּבִקְרֹר וַיֹּאמֶר אֶל שְׂרֵי בְלֶק לְכוּ אֵל אֲרָצְכֶם כִּי מֵאֵן יִהְיֶה לְתַתִּי לְהִלָּךְ עִמָּכֶם:
 (כ) וַיִּבֹא אֱלֹהִים אֶל בְּלַעַם לֵימֹר לוֹ אִם לִקְרָא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוּם לְךָ אִתָּם וְאָךְ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אָדָּבַר אֲלֶיךָ אֹתוֹ תַעֲשֶׂה:
 (כא) וַיִּקַּם בְּלַעַם בְּבִקְרֹר וַיַּחְבֹּשׁ אֶת אֹתָנוּ וַיִּלָּךְ עִם שְׂרֵי מוֹאָב:
 (כב) וַיַּחַר אַף אֱלֹהִים כִּי הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְיַצֵּב מִלֵּאֲדָן יִהְיֶה בְדֶרֶךְ לְשֹׁטֵן לוֹ וְהוּא רֹכֵב עַל אֹתָנוּ וְשָׂנִי נַעֲרָיו עִמּוֹ:

אך דווקא בעובדה זו ניתן לראות מעלה, שלמרות רצונו העז לקלל את ישראל, הוא מתגבר שוב ושוב על תשוקתו זו, ונשאר נאמן לדבר אשר שם ה' בפיו (ראה כ"ג; יב, כו, כ"ד; יג)!

5. במדבר פרק כ"ג

(יא) וַיֹּאמֶר בְּלֶק אֶל בְּלַעַם מַה עָשִׂיתָ לִּי לְקֹב אֵיבִי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בְרַכְתָּ בְּרַךְ:
 (יב) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר הֲלֹא אֶת אֲשֶׁר יִשְׁיִים יִהְיֶה בְּפִי אֹתוֹ אֲשֶׁמֶר לְדָבָר:
 (כח) וַיֹּאמֶר בְּלֶק אֶל בְּלַעַם גַּם קִיב לֹא תִקְבְּנוּ גַם בְּרַךְ לֹא תִבְרַכְנוּ:
 (כו) וַיַּעַן בְּלַעַם וַיֹּאמֶר אֶל בְּלֶק הֲלֹא דִבַּרְתִּי אֲלֶיךָ לֵאמֹר כָּל אֲשֶׁר יִדְבַר יִהְיֶה אֹתוֹ אֶעֱשֶׂה:

לאור האמור, עולה השאלה מדוע בחרו חז"ל דווקא בבלעם כאבטיפוס לרשע. בשיעורנו השבוע ננסה להתמודד עם שאלה זו על ידי שחזור מלא של האירועים בפרשת בלק, ובהתבססות על פרשיות נוספות בחומש.

פתיחה

פרשת בלק כשלעצמה אינה מצביעה על חטא כלשהו של בלעם. למעשה, מקריאה מדוקדקת של הפרשה מצטיירת דמותו של בלעם כ"חסידי אומות העולם"! לפני צאתו לדרך עם שרי בלק מצהיר בלעם:

6. במדבר פרק כ"ב

(יח) וַיַּעַן בְּלַעַם וַיֹּאמֶר אֶל עַבְדֵי בְלֶק אִם יִתֶּן לִי בְלֶק מְלֵא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לְעַבֵּר אֶת פִּי יִהְיֶה אֱלֹהֵי לַעֲשׂוֹת קִטְנָה אוֹ גְדוֹלָה:

יתר על כן: כאשר מגיע בלעם למואב הוא מברך את עם ישראל במקום לקללו (כ"ג; א - כ"ד; ט) - בדיוק כשם שה' מצווה אותו.

בלעם הוא "פרו-ישראלי" עד כדי כך, שבסופו של דבר בלק פשוט 'שולח אותו לעזאזל':

7. במדבר פרק כ"ד

(י) וַיַּחַר אַף בְּלֶק אֶל בְּלַעַם וַיִּסְפֹּק אֶת כַּפָּיו וַיֹּאמֶר בְּלֶק אֶל בְּלַעַם לְקֹב אֵיבִי קְרֵאתִיךָ וְהִנֵּה בְרַכְתָּ בְּרַךְ זֶה שְׁלֹשׁ פְּעָמִים:
 (יא) וְעַתָּה בְרוּךְ לְךָ אֵל מְקוֹמְךָ אֲמַרְתִּי כַּבֵּד אֲכַבְּדֶךָ וְהִנֵּה מִנְעַךְ יִהְיֶה מִכְבוֹד:
 (יב) וַיֹּאמֶר בְּלַעַם אֶל בְּלֶק הֲלֹא גַם אֵל מְלֵאכִיךָ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר:
 (יג) אִם יִתֶּן לִי בְלֶק מְלֵא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לְעַבֵּר אֶת פִּי יִהְיֶה לַעֲשׂוֹת טוֹבָה אוֹ רָעָה מִלְּפִי אֲשֶׁר יִדְבַר יִהְיֶה אֹתוֹ אָדָּבַר:
 (יד) וְעַתָּה הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לְכֶה אֵיֶעֱצֵךְ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמְּךָ בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים:

ובסופו של דבר 'מנדב' בלעם לבלק נבואת פורענות:

(טו) וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר נָאִם בְּלַעַם בְּנוֹ בְּעַר וַיִּנְאֵם הַגִּבֹּר שְׁתֵּם הָעֵינִן:
 (טז) נָאִם שָׁמַע אֲמַרְי אֶל וַיִּדְעַ דְּעַת עֲלִיּוֹן מִחֲזָה שְׂדֵי יַחֲזֶה נֶפֶל וְגִלּוֹי עֵינַיִם:
 (יז) אֲרָאֵנוּ וְלֹא עֲתָה אֲשׁוּרְנוּ וְלֹא קְרוּב דְּרַךְ כּוֹכַב מֵיַעֲקֹב וְקַם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמַחֵץ פְּאֵתָי מוֹאָב וְקַרְקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת:
 (יח) וְהִיָּה אָדָּם יִרְשָׁה וְהִיָּה יִרְשָׁה שְׁעִיר אֵיבִיו וַיִּשְׂרָאֵל עֲשֶׂה חֵיל:

ובסיום הפרשה

(כה) וַיִּקַּם בְּלַעַם וַיִּלָּךְ וַיֵּשֶׁב לְמִקְמוֹ וְגַם בְּלֶק הִלָּךְ לְדַרְכּוֹ:

פרשת בלק משאירה את הרושם שבלק ובלעם נפרדו בשתיקה רועמת. בלעם 'הנביא הנאמן' שב הביתה, ובלק נשאר להתמודד עם בעיות הביטחון של מואב בכוחות עצמו.

לו זו הייתה תמצית המסופר בתורה אודות בלעם, אכן היה קשה מאוד לכנותו רשע. כדי להכיר את דמותו האמתית של בלעם עלינו לעיין בפרשת מטות, שבה מספרת לנו התורה על מותו של בלעם.

נפתח תחילה בהסבר הקשר בין שתי פרשיות אלו - בלק ומטות.

בלעם ומלחמת מדין

מיד לאחר סיפור בלעם מופיע בתורה סיפור חטא ישראל עם בנות מואב. על אף שהתורה אינה מציינת במפורש מי או מה הוביל לחטא זה, ניתן להסיק מסמיכות הפרשיות על קשר ביניהן (ועיין רש"י ורמב"ן כ"ה ; א). בעקבות החטא מוכים בני ישראל במגפה וניצלים הודות לקנאותו של פינחס (כ"ה, א-ט).

8. במדבר פרק כ"ה

(א) וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב :
 (ב) ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן :
 (ג) ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף יהוה בישראל :
 (ד) ויאמר יהוה אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם ליהוה נגד השמש וישב חרון אף יהוה מישראל :
 (ה) ויאמר משה אל שפטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור :
 (ו) והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל והמה בכים פתח אהל מועד :
 (ז) וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו :
 (ח) ויבא אחר איש ישראל אל הקבה וידקר את שניהם את איש ישראל ואת האשה אל קבתה ותעצר המגפה מעל בני ישראל :
 (ט) ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף :

כסיכום לתקריט מצווה ה' :

(יז) צרור את המדינים והקיתם אותם :

(יח) כי צררים הם לכם בנבליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור ועל דבר פזבי בת נשיא מדין אחתם המכה ביום המגפה על דבר פעור :

9. רש"י על במדבר פרק כה פסוק א

(א) בשטים - כך שמה :

לזנות אל בנות מואב - ע"י עצת בלעם כדאיתא בחלק :

10. רמב"ן על במדבר פרק כה פסוק א

(א) לזנות אל בנות מואב על ידי עצת בלעם, כדאיתא בחלק (סנהדרין קו), לשון רש"י ובאמת שהזנות לא היתה מזמת הנשים, כי בעצת אנשיהן וגדוליהם נעשה, ומזקני מדין היה להם, שנאמר במדינים (להלן פסוק יח) כי צוררים הם לכם בנבליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור, כי נכלו להם בזמה להדיחם אחר בעל פעור ולכן יתכן שהיה בלעם בעצה, שהוא גדול עצתם, ודעתו להרע לישראל ועשה בזה כל יכולתו, כמו שנאמר (דברים כג ו) ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם, ועל כן הרגוהו בחרב :

את ציווי ה' מממשים בני ישראל בקרב נגד המדינים, המופיע רק בפרשת מטות. בסיכום הקרב מספרת התורה כבדרך אגב שבלעם הוצא להורג ביחד עם חמשת מלכי מדין.

11 במדבר פרק ל"א (פרשת מטות)

(א) וידבר יהוה אל משה לאמר :

(ב) נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך :

(ג) וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת יהוה במדין :

(ד) אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא :

(ה) וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צבא :

(ו) וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם ואת פינחס בן אלעזר הכהן וכלי הקדש וחצצרות התרועה בידו :

(ז) ויצבאו על מדין כאשר צוה יהוה את משה ויהרגו כל זכר :

(ח) ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם את איו ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע חמשת מלכי מדין ואת בלעם בן פעור הרגו בחרב :

מה היה חטאו של בלעם שבגללו נענש במוות?

תכניתו של בלעם

התשובה לשאלה זו מונחת בפסוקים הבאים. כשמשה מגלה שמפקדי צבא ישראל שבו נשים מדיניות, הוא נוזף בהם :

(יד) ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה :

(טו) ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה :

(טז) הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל ביהוה על דבר פעור ותהי המגפה בעדת יהוה :

למה מתכוון משה במילים "בדבר בלעם"? הגמרא בסנהדרין (דף קו ע"א) מבארת שהכוונה היא לעצתו של בלעם לבלק, שישתמש **בבנות מואב ומדין** כדי להדיח את בני ישראל לעבוד לבעל פעור.

12. מסכת סנהדרין דף ק"ו/א'

ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם וגו' את בלעם בן בעור הרגו בחרב בלעם מאי בעי התם אמר רבי יוחנן **שהלך ליטול שכר עשרים וארבעה אלף [שהפיל מישראל]**

עתה מתבאר הקשר בין הפרשיות: כל תקרית בנות מואב היא פרי יזמתו של בלעם, ונראה שיזמה זו הייתה ידועה לכולם, כפי שעולה מדברי משה לשרי הצבא.

זוהי הסיבה שבלעם מוצא להורג: לא כעונש על כך שהוא רצה בעבר לקלל את ישראל, אלא על היותו המתכנן והמוציא לפועל של חטא בנות מדין.

מה "רוצה" בלעם מישראל

הגמרא ממקמת את בלעם כאחד היועצים של פרעה בעצה "הבה נתחכמה לו".

13. מסכת סנהדרין ק"ו/א'

א"ר חייא בר אבא א"ר סימאי שלשה היו באותה עצה בלעם ואיוב ויתרו בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק נידון ביסורין יתרו שברח זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית

באותה תקופה היו נביאים מישראל ומאומות העולם. ספר "חידושי אגדות" מסביר לנו שמול שלושת הנביאים הגדולים ביותר באומות העולם: בלעם, איוב ויתרו, קמו בישראל שלושת האבות:

14. ספר חידושי אגדות חלק שלישי עמוד רמ"ז – מס' סנהדרין

ג' היו באותה עצה וכו'. פ"י הגדולים יותר באומות והם על כלם הם שלשה, ודבר זה ידוע לנבונים: השנים מהם יש להם חבור לישראל שאינם מתנגדים לגמרי והאחד מתנגד להם לגמרי. וזה כי אברהם ויצחק היו לאומות חבור אליהם, שהרי מן אברהם יצאו כמה אומות ומיצחק יצא אדום, ומן יעקב הוא השלישי היה זרעו נבדל לגמרי מן האומות, ולכך כנגד זה היה יתרו שהיה גר כמו שהיה אברהם, וכן יצחק היה בעל יסורין כמו שאמרו במדרש (ב"ר פס"ה) יצחק חדש יסורים וכנגד זה [איוב] שהיה בעל יסורין [וכנגד זה היה איוב ולא היה ג"כ מתנגד לישראל כמו שלא [היה] יצחק ג"כ מתנגד לאומות אבל יעקב שהיה מתנגד לאומות וכדכתיב (בראשית כ"ה) ויתרוצצו הבנים בקרבה ולכך יצא מהם] **בלעם שהיה מתנגד לגמרי לישראל** והבן זה מאוד:

למדנו בעבר, שלאחר חטא העגל ה' רצה להוריד ת דרגת הקשר עם ישראל למלאך, אך בקשתו של משה: "אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה", גרמה לכך שהמלאך נברא, אך משימתו עוכבה עד מות משה. המלאך חיכה עד לפני כיבוש יריחו והתגלה ליהושע: (ויאמר לא כי אני שר צבא יהוה עתה באתי).

15. שמות פרק ל"ג

(יב) ויאמר משה אל יהוה ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי ואתה אמרת ידעתני בשם וגם מצאתי חן בעיני:

(יג) ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך וראה כי עמך הגוי הזה:

(יד) ויאמר פני ילכו והנחתי לך:

(טו) ויאמר אליו אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה:

(טז) ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מפל העם אשר על פני

האדמה:

(יז) ויאמר יהוה אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאתי חן בעיני ואדעך בשם:

ילקוט שמעוני מסביר לנו שלאור בקשתו של משה "ונפלינו אני ועמך" נפסקה הנבואה בעובדי אלילים עם הקמת המשכן.

16. ילקוט שמעוני שיר השירים – פרק ג'

ד"א אחזתיו ולא ארפנו, אמר ר' יצחק עד שלא הוקם המשכן היתה הנבואה מצויה בעובדי אלילים, **משהוקם המשכן נסתלקה מהם** שנאמר אחזתיו ולא ארפנו, וכתוב **ונפלינו אני ועמד**, א"ל הרי בלעם מתנבא, א"ל לא לטובתו מי מנה עפר יעקב, לא הביט און, מה טובו אהליך, דרך כוכב, וירד מיעקב.

אבל הנבואה נותרה אצל בלעם.....

לעניות דעתי, כשה' אומר למשה: " (ב) **נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך**:", הכוונה היא לכך שמשה לפני מותו (ועם ישראל לפי הכניסה לארץ) צריכים "לסגור חשבונות" רוחניים עם מדיין, ומי מתאים יותר ממשה (המנהיג ה"רוחני") לטפל בעם שהחטיא את בניי חטא רוחני. בנוסף, מאפשר הקב"ה למשה לפקד על חיסולו של בלעם (הנביא היחידי בגויים שנשאר!), בכדי שיראה שהבטחתו: **גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה** " מתקיימת.

ב. מי חטא בבעל פעור?**17. במדבר פרק כ"ה**

- (א) וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב:
 (ב) ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן:
 (ג) ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף יהוה בישראל:
 (ד) ויאמר יהוה אל משה **קח את כל ראשי העם והוקע אותם ליהוה נגד השמש וישב חרון אף יהוה מישראל**:
 (ה) ויאמר משה אל שפטי ישראל **הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור**:

(ו) והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל והמה בכים פתח אהל מועד:

- (ז) וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו:
 (ח) ונבא אחר איש ישראל אל הקבה וידקר את שניהם את איש ישראל ואת האשה אל קבתה ותעצר המגפה מעל בני ישראל:
 (ט) ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלה:

(י) וידבר יהוה אל משה לאמר:

- (יא) פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי:
 (יב) לכן אמר הנני נתן לו את בריתי שלום:
 (יג) והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל:
 (יד) ושם איש ישראל המכה אשר הכה את המדינית זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני:
 (טו) ושם האשה המכה המדינית קזבי בת צור ראש אמות בית אב במדן הוא:

(טז) וידבר יהוה אל משה לאמר:

(יז) צרור את המדינים והפיתם אותם:

(יח) כי צררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור ועל דבר קזבי בת נשיא מדן אחתם המכה ביום המגפה על דבר פעור:

הבה נתבונן בפסקה הבודדת המתבלטת במחצית הראשונה - פסוקים ד-ה. פסוקים אלו אינם משתלבים בהמשך הסיפור בה:

ראשית, מתעוררת השאלה מהו היחס בין דבר ה' אל משה לבין דברו של משה אל שופטי ישראל;

שנית, אין ברור אם שני הצווים הללו נתקיימו בהמשך הסיפור אם לאו, שכן בפסוק ו נפתח עניין חדש ומפתיע - "והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית...". ומעתה יעסוק הסיפור במעשה זה ובהשלכותיו כמעט עד לסופו, ואילו דבר ה' למשה ודברו של משה לשופטי ישראל נשארים תלויים בחלל הסיפור ללא כל התייחסות נוספת. הבה נפנה אל המפרשים ונראה כיצד ענו על שאלות אלו.

מוסכם הדבר על מפרשינו הראשונים כי בשני חלקי המשפט המחובר הפותחים את פסוק ד מתחלף המושא.

הנה דברי רש"י:

18. רש"י על במדבר פרק כה פסוק ד

(ד) קח את כל ראשי העם - לשפוט את העובדים לפעור: והוקע אותם - את העובדים.

נראה שהתחלפות המושא אפשרית על פי פירושו משום שלדעתו המשפט הראשון - "קח את כל ראשי העם" - הוא משפט חסר שיש להשלימו במחשבה: 'לשפוט את העובדים'.

מעתה מתייחס המושא של המשפט השני אל אותה השלמה במחשבה של המשפט הראשון: 'אותם - את העובדים'.

מה הביא את רש"י לפרש פירוש כה דחוק את פסוק ד? הסיבה לכך היא הקושי העקרוני שיש בפסוק כצורתו, קושי שהביא את התלמוד במסכת סנהדרין לה ע"א לדחות את הפירוש המילולי הפשוט של פסוק זה ולבחור בפירוש אחר:

19. מסכת סנהדרין לה ע"א

כתיב ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם... **אם העם חטאו, ראשי העם מה חטאו?** אמר רב יהודה אמר רב: אמר לו הקב"ה: חלק להם בתי דינים [רש"י: וכך הוא אומר: קח כל ראשי העם והולך אותם לבתי דינים הרבה וידונו את עוברי העברה, והוקע אותם - את המחויבין - מפני שנצמדו לבעל פעור]... כדי שישוב חרון אף ה' מישראל [רש"י: כשהקב"ה רואה שכולם עסוקים בדבר ומקנאין לכבודו].

ראב"ע מוכיח את אמתותו של פירוש זה מן הפסוק הבא:

20. רעב"ע

והוקע אותם - הטעם: על הנצמדים [לבעל פעור]. והעד, שהוא כתוב [בפסוק ה'] ויאמר משה אל שופטי ישראל [הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור].

משמע אפוא כי 'ראשי העם' שבפסוק ד הם 'שופטי ישראל' שאליהם פונה משה מיד אחר כך, והציווי 'הוקע אותם' מתורגם בפי משה במילים 'הרגו איש אנשיו'.

אף רמב"ן בביאורו לפסוק ה מפרש פסוקים אלו בדרך דומה. הוא נותן פרפרזה לשני הפסוקים הנידונים:

21. רמב"ן על פסוק ה'

וה' ברחמיו אמר למשה שישפטו השופטים ויתלו הנצמדים... ומשה ציווה כן לשופטים.

נותר עתה לבאר מה עלה בגורל הציווי הכפול הזה - ציווי של ה' על משה וציווי של משה לראשי העם ושופטיו: האם נתקיים, והאם קיומו הועיל להשגת מטרתו "וישב חרון אף ה' מישראל"? כאן נחלקו המפרשים. דעת ראב"ע היא:

22. רעב"א

וידוע כי הרגו [השופטים] ואם לא הזכיר הכתוב.

נראה שלדעתו אירע מעשה זמרי באותו הזמן שבו הרגו שופטי ישראל ברחבי המחנה את הנצמדים לבעל פעור, והריגת זמרי על ידי פינחס הביאה לבסוף (ביחד עם מעשי השופטים שנעשו במחנה) להפסקת המגפה.

בדרך שונה לחלוטין מבאר רמב"ן את סדר האירועים:

23. רמב"ן

מתחילה נאמר ויצמד ישראל לבעל פעור, ויחר אף ה' בישראל - כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף. וה' ברחמיו אמר למשה שישפטו השופטים ויתלו הנצמדים... ומשה ציווה כן לשופטים. **וכאשר נאספו כל העדה פתח אוהל מועד לעשות כדבר משה, ועוד הנגף הזה הווה בהם, והנה העז השמעוני הזה ויקרב אל אחיו את המדינית - למרוד במשה ובשופטים... והנה התחילו משה והשופטים לבכות, ויעמוד פינחס ויפלל, ותעצר המגפה' (תהילים ק"ו, ל), ולא נדון אחד מכל העם ביד השופטים, כי ה' אמר 'הוקע אותם... וישב חרון אף ה' מישראל', וכבר שב אפו [במעשה פינחס], ולכך לא הזכיר הכתוב ויעשו כן שופטי ישראל'.**

לדעת רמב"ן האירועים התרחשו במהירות כה רבה עד שלא היה סיפק בידם של שופטי ישראל לעשות כפי שנצטוו: בעודם נאספים בפתח אוהל מועד אירע מעשה זמרי ובאה עליו תגובת פינחס, וכך נעצרה המגפה ולא היה עוד צורך בהוקעתם של הנצמדים לבעל פעור.

הצד השווה בשני הפירושים החולקים הללו הוא ששניהם משערים מה התרחש ומשלימים פער זה שבכתוב מדעתם. הקושי הוא אפוא בעצם קיומו של הפער הזה בכתוב:

מדוע הופך קיומו של הציווי הכפול הזה בפסוקים ד-ה לתלוי בהשערות המפרשים?

אם נתקיים הצו - מדוע אין התורה מעידה על כך, ואם לא נתקיים מאין בו צורך עוד - מדוע נכתב בכלל?

הפירוש שהיה פשוט לתלמוד ולמפרשים הראשונים שהבאנו, כי ראשי ישראל הם שיוקיעו את העובדים לבעל פעור, באמת הוא שנוי במחלוקת בין שני חכמים במדרש:

24. מדבר רבה כ, כג (ובמקבילה בתנחומא יט):

'קח את כל ראשי העם והוקע אותם' -

רבי יודן אמר: **ראשי העם תלה**, על שלא מחו בבני אדם.

רבי נחמיה אמר: לא תלה ראשי העם, אלא אמר לו הקב"ה למשה: הושב להן ראשי סנהדריות, ויהיו דנים כל מי שהלך לפעור... תדע לך שהוא כן - 'ויאמר משה אל שפטי ישראל הרגו איש אנשיו וגו'.

דעת רבי נחמיה אמנם כדעת התלמוד במסכת סנהדרין וכדעת המפרשים שהבאנו, ואף הראיה שהביא היא אותה ראה שהביא ראב"ע.

אולם דעת רבי יודן היא שהציווי על משה היה להוקיע את **ראשי העם עצמם**, ועל שאלת התלמוד "**אם העם חטאו, ראשי העם מה חטאו?**" הוא עונה שאכן ראשי העם חטאו בכך "**שלא מחו בבני אדם**".

25. הרב סמט

הבה נציע פירוש ממוצע בין שתי הדעות החולקות:

מבחינה לשונית נקבל את פירושו של רבי יודן, המתאים ללשון הפסוק, שממנה משמע כי ראשי העם הם שאותם יש להוקיע, אך מבחינה משפטית נקבל את דברי רבי נחמיה, כי העברה שעליה יתחייבו הללו אינה על כך שלא מחו בישראל, אלא על כך שהם עצמם עבדו לבעל פעור ועל כן נתחייבו במיתה.

בדבר ה' הזה מתגלה אפוא כי הזנות עם בנות העמים השכנים ועבודת בעל פעור שבאה בעקבותיה החלו בראשי העם, ומהם התפשטו אל העם כולו. בצו ה' נרמז אפוא: **'לא תגורו מפני איש'**, ואת ראשי העם החוטאים יש להוקיע בראשונה לעין השמש כדי להשיב את חרון אף ה' מישראל'.

עתה עלינו לדון מחדש בשאלת היחס בין דבר ה' למשה לבין דבר משה לשופטי ישראל. לפי פירוש זה, אין לזהות את 'ראשי העם' החוטאים עם שופטי ישראל. אדרבה: משה מורה לשופטי ישראל להרוג את כל הנצמדים לבעל פעור - **יהיו מי שיהיו**. יש כאן אפוא הרחבה של צו ההריגה, אך ניטל ממנה הדגש על חטאם ואשמתם של ראשי העם.

בשלב הבא נראה הסיפור כעובר לעניין אחר: "והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית...". משה וכל עדת ישראל מגלים חוסר אונים: הם בוכים ואינם מגיבים על הפרובוקציה.

נראה שמעשה זה נועד להתיר בפרהסיה את הזנות עם בנות העמים הנכריים ואת המשכה של זנות זו - את עבודת בעל פעור. פינחס מתעשת והורג את האיש והאישה המתייחדים בקובה, ומעשהו עוצר את המגפה.

וכאן שואל המעיין: הרי המעשה שאמור היה להשיב את חרון אף ה' מישראל (כלומר: לעצור את המגפה שהחלה להפיל חללים בישראל מראשית המעשה - פסוק ג) הוא מעשה אחר - הוקעת ראשי העם שעליה ציווה ה' בפסוק ד - וכיצד שימש מעשהו של פינחס תחליף לכך?

תשובתה של שאלה זו מתגלה רק במחצית השנייה, בפסוק יד:

ושם איש ישראל המכה אשר הכה את המדינית זמרי בן סלוא **נשיא בית אב לשמעני**.

זמרי הוא אפוא מ'ראשי העם' החוטאים והמחטיאים, וצו ה' כוון גם אליו! אף האישה שעמה זנה בפרהסיה ובחוצפה לעיני משה ולעיני עדת ישראל הייתה מחוגי ראשי העם המדיני: אביה, צור, הוא 'ראש אומות בית אב במדין'; ענבי הגפן בענבי הגפן הם שעשו באושים.

בדבר ה' למשה נרמז אפוא הקושי שבתביעה לעשות דין בעובדים את בעל פעור: ביטול חרון אף ה' מישראל תלוי בהוקעתם של מנהיגי העם שסרחו ושהחטיאו את העם, ודבר זה היה קשה לביצוע, כפי שמתברר מהמשך הסיפור: הנשיא השמעוני זכה בגיבוי בני שבטו, וחוצפתו המדהימה ריפתה את ידי משה וידי כל העדה.

רק פינחס הצעיר העז לעמוד בפרץ ולהרוג את 'ראש העם' השמעוני במעשה גלוי 'נגד השמש'. בכך נתקיים (במקצת) הציווי הא-לוהי שניתן למשה, ובכך נפסקה המגפה כפי שהובטח בדבר ה'.